

Izvorni znanstveni rad
UDK 314(497.5 Orah)“18“
Primljeno: 29.4.2013.

ŽUPA ORAH - DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA U OSVIT 19. STOLJEĆA

IVAN MADŽAR I VLADO PAVIČIĆ

SAŽETAK: U radu se analiziraju dobna i spolna struktura stanovništva, broj i struktura kućanstava, te brojnost pojedinih rodova župe Orah kod Vrgorca na temelju Stanja duša od 5. veljače 1805. godine. Izvršena analiza iskazuje prema Sundbärgovoj klasifikaciji progresivni tip dobne strukture, iz čega proizlazi da proces demografske tranzicije još nije nastupio. Tu činjenicu potvrđuju i drugi pokazatelji, prosječna starosna dob i koeficijent starosti, koji su ispod graničnih vrijednosti koje bi ukazivale na tranzicijski proces. Područje župe Orah uklapa se u opću sliku demografskih procesa zagorskog dijela kopnene Dalmacije, za koji je utvrđeno da se prvi tranzicijski simptomi javljaju tek u zadnjoj trećini 19. stoljeća.

Ključne riječi: Dalmacija, Orah, Vrgorac, demografska tranzicija, *Status animarum*, stanovništvo

Keywords: Dalmacija, Orah, Vrgorac, demographic transition, *Status animarum*, population

Polazišta

Nizom radova objavljenih zadnjih desetljeća značajno je obogaćen hrvatski povijesno-demografski mozaik, ali je i pored toga na njemu ostalo mnoštvo praznina, još mnoštvo kamenčića nedostaje da se popuni njegova cjelina. Jedan od takvih je

Ivan Madžar, docent na Fakultetu prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti u Mostaru. Adresa: Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru, Matice hrvatske b.b, 88000 Mostar, Bosna i Hercegovina. E-mail: ivan.madzar@tel.net.ba

Vlado Pavičić, povjesničar. Adresa: Lisice b.b., 88320 Ljubuški, Bosna i Hercegovina. E-mail: herceg_herceg@yahoo.com

vrgorski prostor, i inače historiografski zanemaren,¹ koji ćemo ovim radom konačno izvesti na povijesno-demografsku scenu. Predmet razmatranja bit će zapravo tamošnja župa Orah, odnosno *capelania Orah, Bubgni i Papratnizze*, kako ju imenuje tvorac

¹ Kao da su njegov rubni smještaj, gospodarska nerazvijenost, prometna drugorazrednost i demografska opustošenost bili u korelaciji s izostankom historiografske znatiželje koja bi tretirala njegove ljude i sociogospodarske pojave. A nije izgledalo da će tako biti, jer je još u 18 stoljeću opat Fortis predstavio europskoj učenoj publici ovo područje, za koje mnogi drže da je pozornica događaja i kolijevka nastanka čuvene balade *Hasanaginica*. Uz sporadično tretiranje ovog prostora u radovima koji obuhvaćaju šire područje (npr. Karlo Jurišić, *Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1972), još uvijek je najinformativniji rad o području Vrgorca i njegove okolice rad fra Vjeko Vrčića iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća (Vjeko Vrčić, *Vrgorska krajina*. Vrgorac: Župni ured Vrgorac, 1972), a kasniji radovi o njemu ne donose nikakvih bitno novijih obavijesti (Ante Franić, *O Vrgorcu*. Vrgorac: Skupština općine Vrgorac, 1991; Marko Bajto, Marko Buklijaš, *Vrgoračko zabiokovlje*. Zagreb: Hrvatski književni krug, 2005). Pojedini aspekti kulturne povijesti vrgorskog područja dotaknuti su u: Cvito Fisković, »Najstarije opisi i slike Vrgorca.« *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU* 9/3 (1961): 122-142; Bosiljka Bezić, »Kula Tina Ujevića u Vrgorcu.« *Građa i prilozima za povijest Dalmacije* 12 (1996): 405-412; Hivzija Hasandedić, *Muslimanska baština Bošnjaka*, II. Mostar: Islamski kulturni centar, 1999. Zemljopisne značajke u: Ante Gnječ, *Vrgorsko-neretvansko jezero i problem njegova presušenja*, II. Mostar: Vodene zadruge, 1922: 66 (pretsak Matica hrvatska Ogranak Ploče i Zbornik Kačić, Ploče, 1996: XXIV + 70); Nives Štambuk-Giljanović, *Vode Dalmacije*. Split-Zagreb: Zavod za javno zdravstvo Županije splitsko-dalmatinske, Hrvatska vodoprivreda, 1998; Branimir Vukosav, »Prostorna diferencijacija vrgoračkog područja na temelju krških prirodno-geografskih i društveno-geografskih obilježja.« *Geoadria* 11/2 (2006): 241-281; Mate Matas i Branimir Jukić, »Zabiokovlje - značajnija prirodno geografska obilježja.«, u: *Zbornik radova: Zavičajna baština*. Split: Književni krug, 2007: 11-26; Josip Bilić, »Geomorfološka obilježja gorskoga hrpta Rilića.« *Hrvatski geografski glasnik* 72/1 (2010): 63-84. Rasvjetljavanje onomastičkih problema tog područja tema je radova: Mate Kapović, »Toponimija sela Prapatnice u Vrgorskoj krajini.« *Folia onomastica Croatica* 15 (2006): 113-131; Ante Paponja, »Ubikacija toponima naselja Ljubuške nahije prema osmanskom popisu iz 1585. godine.« *Hercegovina* 21 (2007): 145-189 (povijesna toponimija); Milivoj Franić, *Tragovima predaka, vrgorskim krajem*. Zagreb: Graphis, 2006; Davor Jelavić, *Jelavići, rod i pleme*. Vrgorac: vlastita naklada, 2009 (rodovska prošlost). O vrgorskom stanovništvu vrijedna građa donesena je u: Ahmed S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*. Sarajevo: Orijentalni institut, 1985; Zvonko Kordić, *Nahije Imotski i Ljubuški u defteru iz 1585. godine*. Imotski: Matica hrvatska, 1994, te u nizu članaka Milana Glibote u vrgoračkom župnom listu: »Stanje duša župe Vrgorac s početka 18. stoljeća.« *“Vrgorac” - list župe Navještenja BDM* 6 (2005): 10-13; »Popis Vrgorca iz 1703. g.« *“Vrgorac” - list župe Navještenja BDM* 7 (2006): 18-19; »Turski katastarski popis Vrgorca iz 1519. i 1520. god.« *“Vrgorac” - list župe Navještenja BDM* 8 (2007): 20-26; »Stanje duša župe Vrgorac iz 1744. god.« *“Vrgorac” - list župe Navještenja BDM* 8 (2007): 27-29; »Popis posadnika tvrđave Vrgorac 1528. i 1530. i popis baština iz 1547.« *“Vrgorac” - list župe Navještenja BDM* 9 (2008): 15-22; »Popis obitelji Vrgorca i okolice iz 1713.« *“Vrgorac” - list župe Navještenja BDM* 9 (2008): 23-29; »Prilike u Vrgorcu u Malom ratu (1714.-1718.).« *“Vrgorac” - list župe Navještenja BDM* 9 (2008): 30-33; »Opširni katastarski popis vrgorskih sela Kokorića, Butine i Prapatnice iz 1552. godine.« *“Vrgorac” - list župe Navještenja BDM* 10 (2009): 11-15; »Turski katastarski popis (defter) iz 1623. godine.« *“Vrgorac” - list župe Navještenja BDM* 12 (2011) itd.

vrela koje će biti podloga ovoga rada, don Marko Jelavić.² Ne shvaćajući doslovno “proročanstvo” Le Roy Laduria, koji je pod dojmom konferencije o kvantitativnoj povijesti u Ann Arboru koncem šezdesetih rekao da će ...*l’historien de demain sera programmeur ou il ne sera plus...*,³ ipak smo se pri povijesno-demografskoj raščlambi don Markova popisa svesrdno poslužili informatičkim alatom. Spomenutom raščlambom, te mikrohistorijskim i komparativnohistorijskim pristupom pokušat ćemo utvrditi kakve su bile obiteljske strukture na tom rubnom prostoru koncem 18. stoljeća, u vrijeme vrlo dinamičnih vojno-političkih i društvenih previranja na europskoj sceni i ubrzane smjene imperijalnih vrhovništava nad istraživanim područjem.

Zemljopisno-upravni okvir

Istraživani prostor u geomorfološkom smislu pripada mega makro geomorfološkoj regiji Dinarskog gorskog sustava, a u užem smislu subgeomorfološkoj regiji Vrgorskog brdsko-zavalskog područja, odnosno mikroregiji gorskog hrpta Orah, gorske grede Matokit, udoline Prapatnica i zavale polja u kršu Rastok.⁴ U skladu s reljefnim značajkama Zabiokovlja kojemu pripada, te zbog maritimnih utjecaja kroz dolinu Neretve i preko usjeka Velikog i Malog Prologa kao glavnih klimatskih modifikatora, ovo područje možemo svrstati u eumediteransku klimatsku zonu.⁵

² *Libar od Stagna dussa od godista 1805. capelanie Ora, Bubgni i Papratnizze darxave vargorske – po familiam kako slidi* (dalje: *SA župe Orah 1805*, M 113, Nadbiskupski arhiv Split, dalje: NAS). Iako je u naslovu don Marko naziva kapelanijom, ipak se radi o župi, čega je i on svjestan budući da se malo dalje titulira kao župnik *od sela Ora, Bubgni, Prapatnicza*. Čini se da se župa ne naziva samo po jednome naselju, jer su u njemu zastupljena sva tri sela, i to ne samo ovom prigodom nego i u mnoštvu drugih upisa i od različitih osoba.

³ “...povjesničar budućnosti bit će programer (informatičar) ili ga ne će biti...“ Ovo predviđanje prvotno je izrečeno još 8. svibnja 1968. u tjedniku *Le nouvel observateur*, a preneseno u: Emanuel Le Roy Ladurie, *Le territoire de l’historien*. Paris: Galimard, 1973: 14. Usp. i Theodore K. Rabb, »The Development of Quantification in Historical Research.« *Journal of Interdisciplinary History* 13 (Spring 1983): 591.

⁴ Josip Bilić, *Geomorfološke značajke gorskog hrpta Rilić i zavala polja Rastoka i Jezera*. Zagreb: PMF, magistarski rad, 2007: 9, 37.

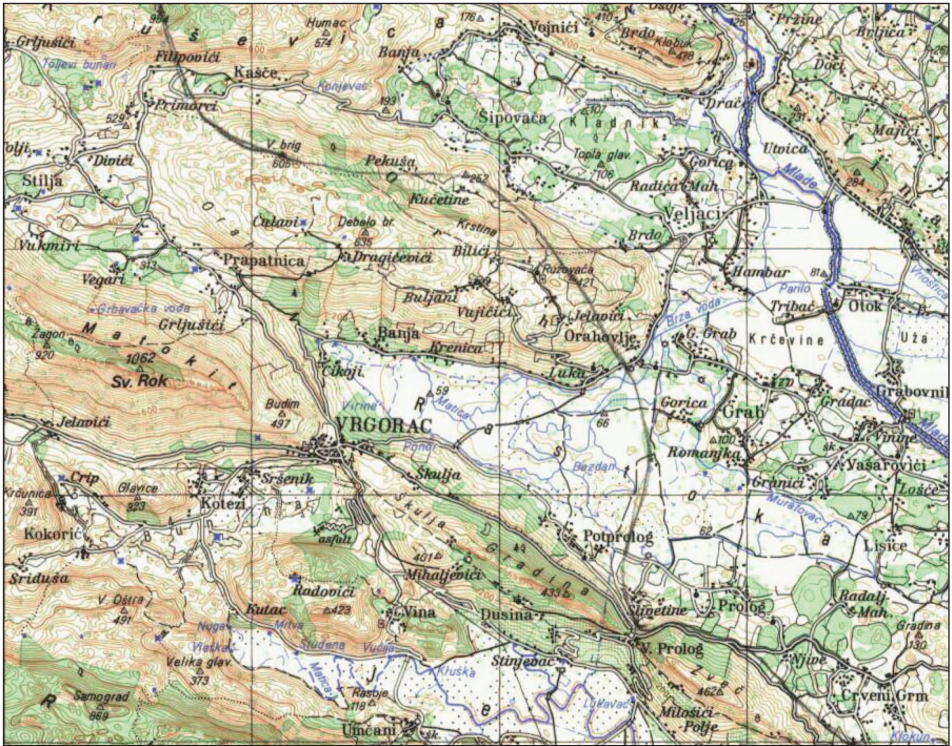
⁵ B. Vukosav, »Prostorna diferencijacija vrgoračkog područja na temelju krških prirodno-geografskih i društveno-geografskih obilježja.«: 247. Prema M. Matas i B. Jukić, »Zabiokovlje - značajnija prirodno geografska obilježja.«: 21, osnovno klimatsko obilježje Zabiokovlja kao cjeline, uz izuzetak zavale Imotskog polja, gdje je vidljiv maritimni utjecaj preko rijeke Neretve, je submediteranska klima. Moramo naglasiti da bi taj maritimni utjecaj preko rijeke Neretve morao biti još izraženiji na jugoistočnom (ovdje istraživanom) dijelu vrgorskog dijela Zabiokovlja, jer mu je izloženiji nego zavala Imotskoga polja. Prema Köppenovoj pak klasifikaciji klime, promatrano bi područje pripadalo Csa klimi, tj. sredozemnoj klimi s vrućim ljetom, jer je prosječna temperatura najtoplijeg mjeseca veća od 22°C, a najhladnijeg od 4°C. Usp. Tomislav Šegota, *Klimatologija za geografе*. Zagreb: Školska knjiga, 1988: 340; Tomislav Šegota i Anita Filipčić, »Köppenova podjela klima i hrvatsko nazivlje.« *Geoadria* 8/1 (2003): 36.

U crkveno-upravnom pogledu, promatrana mikroćjelina danas je smještena u Biokovskom dekanatu Splitsko-makarske nadbiskupije, a u upravno-političkom njena naselja pripadaju području grada Vrgorca u Splitsko-dalmatinskoj županiji Republike Hrvatske. U istraživanom razdoblju pak, župa je obuhvaćala sela Orah, Prapatnice i Bubnje,⁶ dok danas, nakon ogromne depopulacije i iz toga proizišle potrebe za reorganizacijom prostornog ustroja, obuhvaća samo Gornji i Donji Orah.⁷ Istodobno je bila i dijelom Makarske biskupije u mletačkoj i na koncu austrijskoj pokrajini Dalmaciji. Tadašnja granica s juga bila joj je župa Dusina (Veliki Prolog), sa jugozapada i zapada župe Vrgorac i Ravča, sjeverozapada i sjevera župa Zavojani, te sa sjeveroistoka i istoka hercegovačka granica, odnosno župa Ljubuški (Veljaci).

⁶ Kad tituliraju sebe, župnici te župe gotovo redovito navode sva ta tri sela. Mi ćemo radi praktičnosti ponekad rabiti samo naziv - župa Orah. Prema Općem šematizmu, ona je osnovana 1825. godine (usp. *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji, Crkve v Jugoslaviji 1974*. Zagreb: Biskupska Konferencija Jugoslavije, 1975: 217), što nikako nije točno. Inače, točna se godina osamostaljenja župe prema dosadašnjim spoznajama i ne zna. Vrčić kaže da se to zbilo početkom 18. stoljeća, za vrijeme biskupa Bijankovića (usp. V. Vrčić, *Vrgorska krajina*: 65), a Vidović, pozivajući se na njega, precizira da se to zbilo 1734. (usp. Mile Vidović, *Splitsko-makarska nadbiskupija, župe i ustanove*. Split: Crkva u svijetu, knj. 14, 2004: 37). Držimo da ni jedno od tih datiranja nije točno. Točno je samo da je biskup Blašković 3. lipnja 1733. odredio: *...Rdo (Reverendissimo). p. F. Simoni Stipich fortalitium cum his locis, videlicet Prologh, Orach et Prapatniza monemus tamen eum in visuribus Xpti (Xristi) ut assistat etiam christianis in Suburbio Gliubuski existentibus onerantes conscientiam suam ut nos certiores faciat de omnibus quae in illis partibus accidere possint ut saluti aeterna eorumdem subveniemus...*, odnosno naredio da se župa Vrgorac razdijeli i osnuju tri nove, od kojih jedna tvrđava sa selima Prolog, Orah i Prapatnice sa župnikom fra Šimunom Stipićem, s tim da "...pomaže postojećim kršćanima u Podgrađu Ljubuškoga, koji su opterećeni svojom brigom, da nas obavijesti o svemu što se može dogoditi u onim krajevima, [te] da se pobrinemo za njihovo vječno spasenje." Usp. *Decreta emanata in Actu Diocesanae visitationis ab Il[lustriss]mo ac R[everendiss]mo D[omino] Stephano Blascovich ep[iscop]o Macarensi*, f. 5v, 6r i *Decreta emanata in Suburbio Arcis Vargoraz die 3 junij 1733*, f. 25rv, M 53, NAS). Međutim, čini se da to nije provedeno u djelo, kao ni u susjednom Pojezerju, prema naredbi iz iste godine (usp. Mile Vidović, *Don Radovan Jerković, život i djelo*. Metković: Matica hrvatska, 2000: 380-381). To više što vidimo da je još 1744. područje župe Vrgorac popisano skupno, uključujući i prostor ovih triju sela (*Status animarum Vargoraz cum alijs villis*, f. 377r-378v, M 67, NAS). Vjerojatnije će biti da je župa Orah, s Prapatnicama i Bubnjima stvarno osamostaljena nedugo prije ili upravo od početka vođenja matice, tj. 1762.

⁷ M. Vidović, *Splitsko-makarska nadbiskupija, župe i ustanove*: 37-38. Selo Prapatnice 1955. je izdvojeno iz ove župe i pripojeno župi Stilja. Zbog malog broja vjernika isti župnik opslužuje obje župe (Orah i Stilja). Do 1968. je stanovao na Orahu, a poslije u Prapatnicama. Nekadašnje selo Bubnji danas je samo zaselak u selu Orah.

Karta 1. Vrgorsko-ljubuško pogoričje sa župom Orah

Izvor: Isječak topografske karte u izvornom mjerilu 1 : 100 000, list Makarska 4, VGI, Beograd, 1970.

Društvenopovijesne okolnosti

U sklopu povijesnih gibanja na širem europsko–mediteranskom prostoru i preslagivanja geopolitičkih odnosa, moći i utjecaja tijekom “stoljeća rata”, kako slobodno možemo nazvati 17. stoljeće na prostoru Zabiokovlja, *Serenissima* je u vojnom srazu s Osmanlijama gubitak kopna na Levantu nadoknađivala na istočno-jadranskoj obali. Crtu razgraničenja, koja je dugo bila u neposrednoj blizini priobalnih gradova, pomakla je, uz obilatu pomoć domaćeg stanovništva, znatno dublje u unutrašnjost. Tako je nakon Morejskog rata i Srijemskokarlovačkog mira, s novouspostavljenom imperijalnom granicom znatno dublje u zaleđu, zasječeno u cjelovitost prostora i njegov višestoljetni kontinuitet zajedničkog etnodruštvenog i upravno-političkog ustroja. Istraživani prostor oraške mikrocjeline ostao je u sklopu Osmanskog Carstva i tek je dvadesetak godine kasnije, u novom

ratnom razračunavanju i tome sljedstvenom mirenju,⁸ dospio pod upravu Republike Sv. Marka, ostajući u njezinu okviru sve do njezine konačne propasti koncem 18. stoljeća. Primirjem u Leobenu 1797, te mirom sklopljenim u Campoformiju iste godine glavnina nekadašnjih mletačkih posjeda, među njima i oni u Dalmaciji, pripali su Austriji.⁹ Popis stanovništva koji će se analizirati u ovom radu događa se baš u godini kada tu kratkotrajnu “prvu” austrijsku upravu, mirom u Požunu, smjenjuje Napoleonova vlast i priključenje vazalnoj Kraljevini Italiji.¹⁰

Uključivanjem tog prostora u vojnokrajiški mletački sustav početkom 18. stoljeća, na nj se proširilo i ustalilo ime Dalmacije, što će biti poticaj stvaranju novog, regionalnog dalmatinskog identiteta.¹¹ Spomenuti vojnokrajiški sustav uspostavio je i novi, seljačko-morlački (vlaški)¹² tip dalmatinskog društva 18. stoljeća, gdje je zemlja državna, a obrađuje ju seljak uz vojnu obvezu i plaćanje poreza.¹³

Nasljeđe zapuštenog agrara još od “osmanskoga čimbenika”, posebice pojačano čestim i dugotrajnim ratnim destrukcijama, kada je dolazilo do potpunog gospodarskog i demografskog rasapa, nastavilo se i za vladanja *Serenissime*. Ne mogu se zanijekati stanovita htijenja državne uprave da okoštali i retrogradni društveni sustav učini gospodarski učinkovitijim,¹⁴ te pojedinačna i skupna nastojanja nekolicine fiziokrata da unaprijede dalmatinski agrar,¹⁵ ali ni tada ni sljedećih 50 godina, sve do sredine 19. stoljeća, istinski napredak i modernizacijski procesi praktički ne dotiču taj prostor i on u cjelini ostaje “društvo zaustavljenoga razvoja.”¹⁶

⁸ U Sinjskom, Malom ili Drugom morejskom ratu, kako se sve naziva posljednji osmansko-mletački ratni sukob s početka 18. stoljeća, koji je okončan mirom u Požarevcu, odnosno Beogradu, međusobna granična crta korigirana je upravo na ovome području, tako da prostor istraživane oraške mikrocjeline sada više nije bio osmanski, već mletački pogranični pojas.

⁹ Lovorka Čoralić, »U okrilju Privredne - Mletačka Republika i hrvatski Jadran.« *Povijesni prilozi* 37 (2009): 33.

¹⁰ Budući da je mir u Požunu potpisan na samom kraju 1805. (26. prosinca), to je stvarno zapošjedanje i uspostava francuske vlasti započela iduće, 1806. godine.

¹¹ O pokušajima stvaranja nove, dalmatinske nacije (*nazione Dalmata*) upravo u vrijeme nastanka tog popisa vidi u: Josip Vrandečić, »Nacionalne ideologije u Dalmaciji u 19. stoljeću.«, u: *Zbornik: Dijalog povjesničara/istoričara* (4). Pečuh, 2000: 80.

¹² O razlozima davanja prednosti terminu morlački umjesto vlaški, vidi u: Marko Šarić, »Planine i morlački svijet u Dalmaciji: ekohistorijski osvrt.« *Ekonomika i ekohistorija* 6/1 (2010): 56.

¹³ Stijepo Obad, *Dalmatinsko selo u prošlosti*. Split: Logos, 1990: 11.

¹⁴ L. Čoralić, »U okrilju Privredne - Mletačka Republika i hrvatski Jadran.«: 23. Pokušaji državne uprave za uređenjem stanja u agraru kodificirani su u *Grimanijevu zakonu*. Usp. Josip Ante Soldo, *Grimanijev zakon*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga; FF press - Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 2005.

¹⁵ Danica Božić-Bužančić, *Južna hrvatska u europskome fiziokratskom pokretu*. Split: Povijesni arhiv u Splitu, Zavod za hrvatsku povijest FF u Zagrebu, Književni krug, 1995

¹⁶ Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan, »Počeci demografske tranzicije u Hrvatskoj.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 47 (2009): 18-19; J. A. Soldo, *Grimanijev zakon*: 28.

Vrelo

U Nadbiskupskom arhivu u Splitu postoje sačuvana tri Stanja duša (*Status animarum*) za župu Orah s početka 19. stoljeća: jedno iz 1805, drugo iz 1806. i treće nedatirano, ali se posrednim putem može zaključiti da je iz 1802. Za ovu raščlambu poslužili smo se Stanjem duša iz 1805,¹⁷ koje je sastavio tadašnji župnik don Marko Jelavić.¹⁸ Pisano je hrvatskim jezikom i čitkim latiničnim pismom. Popis je izvršen po obiteljima, na način da je najprije upisan kućni starješina, onda ostali članovi, a zatim su navedeni srodstvo, životna dob, je li dotična osoba došla samo na ispovijed,¹⁹ na ispovijed i pričest,²⁰ na krizmu²¹ ili je “brez razbora”,²² te uz svako kućanstvo ukupni broj članova i broj po spolu. Na kraju popisa donesen je broj kućanstava, ukupni broj žitelja, kao i broj muškaraca, žena, onih od *ispovidi i pričeschiegna, od same ispovidi, za crismu* i osoba “brez razbora”.

Demografski pokazatelji u župi Orah na temelju Stanja duša s početka 19. stoljeća

Spolna struktura prema rodovima

Prema popisu don Marka Jelavića, na dan 5. veljače 1805. u selima oraške mikroczeline prebivala su 433 žitelja, od čega je znatna prevaga bili u korist ženskog spola, 230 ženskih i 203 muške osobe. Oni su bili pripadnici 28 rodova

¹⁷ *SA župe Orah 1805*. Sastavljeno je 5. veljače 1805. Postoji još jedno starije Stanje duša, iz 1792, ali se čini da je nepotpuno i prigodom uveza listovi su ispremiješani s listovima Stanja duša župe Vid (*Stanje oduša godišta gos[podino]va 1792, maja 25, župa Orah, NAS, M 20, dalje: SA župe Orah 1792*).

¹⁸ *SA župe Orah 1805. Pisa ja d(on) Marko Jelavich xupnik od sela Ora, Bubgni i Prapatnicza*. Don Marko je rođen u Vrgorcu 1751, a umro je na Orahu 1828. Spominje se 1800. kao kolovođa pobune u svezi rudnika pakline u Vrgorcu. Usp. Davor Jelavić, *Jelavići, rod i pleme*: 78; Dubravka Kolić, »Mjesno starješinstvo Makarske 1798.- 1806.« *Arhivski vjesnik* 48 (2005): 166.

¹⁹ Tako su uglavnom označavana djeca od 8 do 11 godina, a kadšto i od 7.

²⁰ Iz vrela se vidi da se prva sveta pričest primala u 12. godini, jer su tom oznakom bili označeni pripadnici te dobi i stariji. U samo tri slučaja ta je oznaka upisana kod jedanaestogodišnjaka.

²¹ Čini se da su sakramenti prve svete pričesti i krizme primani ako ne istodobno, onda nedugo jedno iza drugoga, jer označenih za krizmu starijih od 11 godina gotovo da i nema. Od 433 tadašnja žitelja samo je šestero bilo starije od 11 godina, a između njih je kod jedne osobe očito greškom upisano da je za krizmu, jer je ona već bila udata.

²² Ovim su atributom označavana djeca do jedne godine, a samo je jednom, i to za dvomjesečnog Ivana Jelavića Paškina, zasigurno greškom, izostavljeno da je “brez razbora”, a upisano da je “za krizmu”.

i živjeli su u sklopu 76 kućanstava, što znači da je prosječan broj žitelja po kućanstvu bio 5,70 članova (grafikon 1). Najbrojniji rod istraživane mikrocjeline bio je rod Katavića s 38 članova, a pripadao je naselju Orah, kao i sljedeća dva roda po brojnosti, Grbavci s 33 i Vujčići s 32 člana. Po brojnosti ih slijede tri prapatnička roda, Vegari s 29, Kapovići s 27 i Grljušići s 26 pripadnika. Najviše pak kućanstava imaju također Katavići i Vujčići, po sedam, a nijedno kućanstvo nema rod Ercega, jer je taj rod iskazan u sklopu kućanstva kojemu je starješina bio Mijo Granić.²³ Najviše ženskih članova pripada trima najbrojnijim rodovima uopće: Katavićima (24), Vujčićima (18), Grbavcima (17), dok su muški najbrojniji u rodu Vegara (17) i rodu Grbavaca (16 članova). Najizrazitiji omjer u korist ženskih u odnosu na muške članove je u rodu Katavića (24:14) i Živkovića (13:7), a obratno, muških u odnosu spram ženskih u rodu Vegara (17:12) i rodu Pavlaka (6:1). Najmanje članova imali su rod Rešetar, samo dva člana, zapravo mladi bračni par koji će obnoviti život roda kojemu je ozbiljno zaprijetilo utrnuće, i rod Kurilj s tri člana,²⁴ kojega nema u Matici krštenih (1762-1800),²⁵ kao ni u Stanju duša iz 1792.²⁶ i koji će uskoro izumrijeti (tablica 1, grafikon 2).

Osim Kurilja, u onodobnoj se matici kao roditelji ne spominju ni rodovi Glamuzina i Rešetar, iako se prvi spominje u Stanju duša iz 1792. i Matici krštenih jedanput, ali kao kum,²⁷ dok drugima, vjerojatno propustom župnika, nije upisano krštenje zakonitog djeteta, ali je upisano nezakonito dijete koje je rodila Kata, udovica pok. Andrije Rešetara.²⁸ Podjednak broj muških i ženskih članova ima rod Jelavića (12), a njemu pripada i najbrojnije kućanstvo uopće, ono harambaše Orah Mije Jelavića sa 14 članova. Po brojnosti, iza njih slijedi po jedno kućanstvo Jakičevića i Vukojevića, svako sa po jedanaestero članova.

²³ Ovdje se zbio jedan nesvakidašnji slučaj. Naime, u kućanstvu Ercega preminuo je poslije 1802. starješina Petar, a iza njega su ostali supruga Manda, sin Grgo, kćeri Božica i Matija, te majka Manda. Svi oni iskazani su u popisu 1805, ali kao članovi kućanstva Mije Granića. To znači da se Mijo priženio u kuću Ercega, u kojoj su ostala nekakva djeca i dvije udovice, nevjesta i svekrva Manda. Mijo je s Petrovom udovicom Mandom 1805. imao dvomjesečnu kći Petrušu.

²⁴ *SA župe Orah 1805*. U kućanstvu je starica udovica Kata od 65 godina, njezina kći Iva od 35 godina, i Ivina, vjerojatno nezakonita kći Matija od 3 godine.

²⁵ *Zbirka matičnih knjiga, MK Orah, Prapatnice, Bubnji* (1762-1800), inv. broj 713/A (Državni arhiv Zadar).

²⁶ *SA župe Orah 1792*.

²⁷ *Zbirka matičnih knjiga, MK Orah, Prapatnice, Bubnji* (1762-1800), f. 26r (2. lipnja 1791).

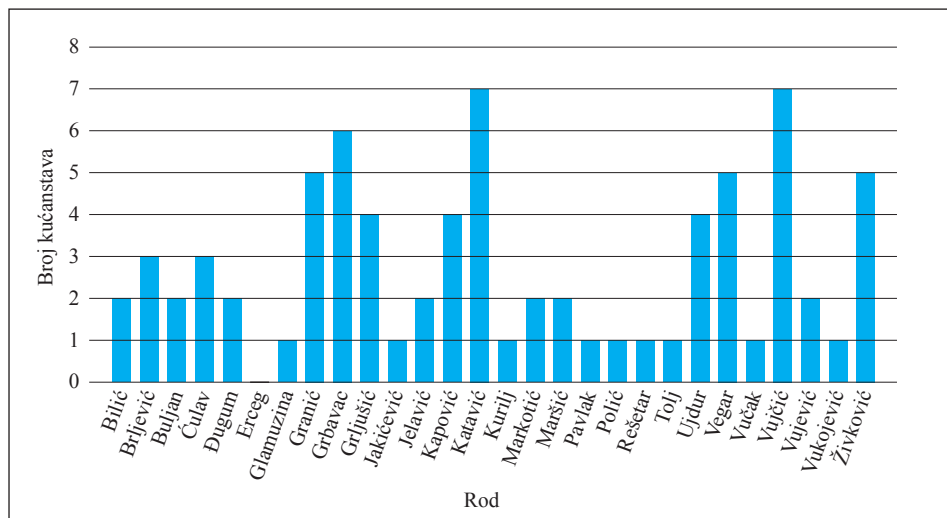
²⁸ Andrija i Kata Rešetar iz Bujanja imali su zakonitu djecu Matu i Vidu, ali je Kata, kao udovica, sa susjedom Jakičevićem dobila jedno nezakonito dijete, a poslije toga, udajom za drugog susjeda, Tomu Granića, još jedno zakonito.

Tablica 1. Rodovi župe Orah prema spolu 1805. godine

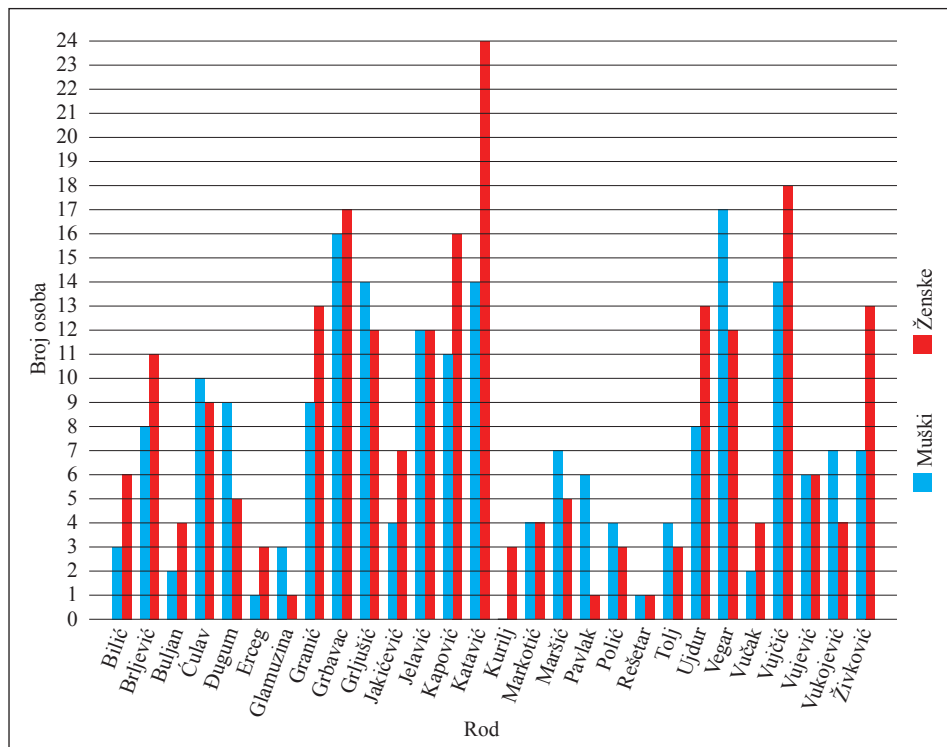
Redni broj	Rod	Broj članova				Broj kućanstava
		Ukupno	Udio (%)	Muškarci	Žene	
1.	Bilić	9	2,08	3	6	2
2.	Brljević	19	4,39	8	11	3
3.	Buljan	6	1,39	2	4	2
4.	Ćulav	19	4,39	10	9	3
5.	Đugum	14	3,23	9	5	2
6.	Erceg	4	0,92	1	3	0
7.	Glamuzina	4	0,92	3	1	1
8.	Granić	22	5,08	9	13	5
9.	Grbavac	33	7,62	16	17	6
10.	Grljušić	26	6,00	14	12	4
11.	Jakićević	11	2,54	4	7	1
12.	Jelavić	24	5,54	12	12	2
13.	Kapović	27	6,23	11	16	4
14.	Katavić	38	8,78	14	24	7
15.	Kurilj	3	0,69	0	3	1
16.	Markotić	8	1,85	4	4	2
17.	Maršić	12	2,77	7	5	2
18.	Pavlak	7	1,62	6	1	1
19.	Polić	7	1,62	4	3	1
20.	Rešetar	2	0,46	1	1	1
21.	Tolj	7	1,62	4	3	1
22.	Ujdur	21	4,85	8	13	4
23.	Vegar	29	6,7	17	12	5
24.	Vučak	6	1,39	2	4	1
25.	Vujčić	32	7,39	14	18	7
26.	Vujević	12	2,77	6	6	2
27.	Vukojević	11	2,54	7	4	1
28.	Živković	20	4,62	7	13	5
	<i>Ukupno</i>	433	100	203	230	76

Izvor za tablicu 1 i grafikone 1-2: *Stanje duša župe Orah (1805).*

Grafikon 1. Rodovi župe Orah prema broju kućanstava 1805. godine

Grafikon 2. Rodovi župe Orah prema spolu 1805. godine

Spolna i dobna struktura stanovništva

U oraškoj su mikrocelini 1805. bila 433 stanovnika, i to u dobi od dva mjeseca, koliko je tada imala Petruša Granić, do osamdesetpetogodišnjeg harambaše i glavara Prapatnica, Tome Čulava. Najbrojniji kontigent oraškog stanovništva su djeca, i to djeca od 5 do 9 godina (60 ili 13,86%) (tablica 2, grafikon 3).

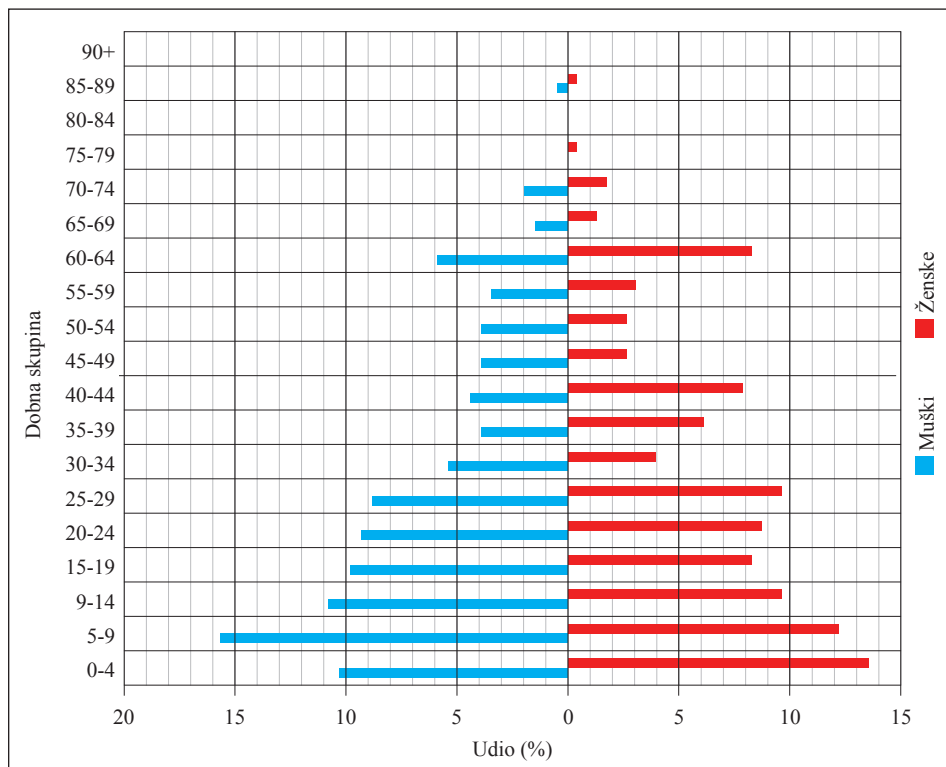
Tablica 2. Struktura stanovništva župe Orah prema dobi i spolu 1805. godine

Dobna skupina	<i>Ukupno</i>	Muškarci	Žene	Udio (%)	Muškarci	Žene
<i>Ukupno</i>	433	203	230	100	100	100
0-4	52	21	31	12,00	10,35	13,48
5-9	60	32	28	13,86	15,76	12,17
9-14	44	22	22	10,16	10,84	9,57
15-19	39	20	19	9,01	9,85	8,26
20-24	39	19	20	9,01	9,36	8,70
25-29	40	18	22	9,24	8,87	9,57
30-34	20	11	9	4,62	5,42	3,91
35-39	22	8	14	5,08	3,94	6,09
40-44	27	9	18	6,24	4,43	7,83
45-49	14	8	6	3,23	3,94	2,61
50-54	14	8	6	3,23	3,94	2,61
55-59	14	7	7	3,23	3,45	3,04
60-64	31	12	19	7,16	5,91	8,26
65-69	6	3	3	1,39	1,48	1,30
70-74	8	4	4	1,85	1,97	1,74
75-79	1	0	1	0,23	0,00	0,43
80-84	0	0	0	0,00	0,00	0,00
85-89	2	1	1	0,46	0,49	0,43
90-	0	0	0	0,00	0,00	0,00
Prosječna starost	27,01	26,48	27,49			

Izvor za tablicu 2 i grafikon 3: *Stanje duša župe Orah (1805)*

Sljedeći je po brojnosti kontingent djece do četiri godine, koje je 52 ili 12%. Pridodamo li njima i dobnu skupinu od 9 do 14 godina, koja broji 44 djeteta ili 10,84%, vidjet ćemo da je dječji kontingent najbrojniji dio oraškog stanovništva

Grafikon 3. Struktura stanovništva župe Orah prema dobi i spolu 1805. godine

s 36,95% ukupnog broja, što je ipak nešto manje nego što je bio slučaj u nedalekim Strugama sedamdesetak godina ranije, gdje je 46,08% ukupnog stanovništva pripadalo toj dobnoj skupini.²⁹ Istodobno je u skupini praroditelja (stanovništvo starije od 50 godina) bilo 76 osoba ili 17,55% ukupnog stanovništva. Iako bitno drugačiji nego u Strugama, taj odnos nam govori da i oraška mikroćjelina, prema Sundbärgovoj klasifikaciji dobne strukture, predstavlja progresivni tip u kojem dječji kontingent bitno premašuje kontingent praroditelja. Dakle, prema ovome pokazatelju, u siromašnoj i gospodarski zaostaljoj oraškoj seoskoj zajednici proces demografske tranzicije još nije bio ni na vidiku.³⁰ Nešto prije, 1751. na

²⁹ Vlado Pavičić, »Strūge i Stružani u fra Lukino doba.«, u: *Zbornik radova sa znanstvenoga skupa "Luka Vladimirović i njegovo djelo" Visovac, Zaostrog, 3.-4. studenoga 2005.* Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005: 58.

³⁰ U Dalmaciji kao cjelini još je 1850. taj odnos 33,41 : 14,16, a 1880. 33,35 : 17,05 (usp. Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.* Zagreb: Globus, 1987: 207).

Pelješcu, u pomorski orijentiranom području Trstenice, taj je odnos 28,8 : 20,9 (%), što upućuje na prijelaz iz progresivnog u stacionarni tip, odnosno na prve klice demografske tranzicije,³¹ slično kao i na Lastovu 1730, gdje je taj odnos 27,87 : 19,44,³² dok je pak u Cavtatu i Obodu 1830. udio praroditelja premašio dječji kontingent (24,57 : 25,55), što upućuje na već zahuktao proces demografske tranzicije.³³ Nadalje, prosječna starost stanovništva oraške mikrocjeline iznosi 27,01 (muškaraca 26,48, a žena 27,49) godina, što je još uvijek niže od 30 godina, koliko se smatra granicom procesa starenja stanovništva, koja je dosegnuta upravo u spomenutoj Trstenici 1751. godine.³⁴ Drugi pokazatelj procesa starenja stanovništva - udio osoba starijih od 60 godina u ukupnom stanovništvu ili koeficijent starosti,³⁵ bio je 11,09%, što je manje nego u Cavtatu i Obodu 1830. (14,6%), ali više nego na Visu 1798. (9,1%), a posebice više nego u sjevernoj Hrvatskoj (Požega i Rijeka 6,6%, Zagreb 5,7%, Varaždin 8%, itd.).³⁶ Prema Rossetovoj klasifikaciji, stanovništvo oraške seoske zajednice bilo je na pragu starenja,³⁷ što je konavoska župa Pridvorje dosegla već 1673. (11,74%).³⁸ U Trstenici 1751. (10,2%) i Ponikvama 1831. (11,0%) na Pelješcu, stanje je bilo na pragu starenja,³⁹ a u Konavlima, gledano u cjelini,

³¹ Nenad Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1992: 107-109. Da nije bilo tako na cijelom Pelješcu dokaz su Ponikve, izrazito poljoprivredno područje, gdje je još 1831. taj odnos bio 32,5 : 20 (%). Međutim, iako zaostaje za gospodarski razvijenijim susjedstvom (Trstenicom), još uvijek je znatno ispred Dalmacije, gdje taj odnos nije dosegnut ni pedeset godina kasnije.

³² Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 1998: 392. Prema proračunima Jakova Gele, u Hrvatskoj je 1780. dobnu spolna struktura bila "uglavnom skladna, piramidalnog oblika predtranzicijskoga progresivnog tipa bez većih eksternih narušavanja s oko 3,5% dojenčadi, 39% mladog stanovništva (do 15 godina), 51% stanovništva roditeljske dobi (15-49 godina) i oko 10% stanovništva starog 50 i više godina u ukupnom stanovništvu" (usp. J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*: 200).

³³ Niko Kapetanić i Nenad Vekarić, »Stanovništvo Cavtata i Oboda 31.12.1830. godine.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 32 (1994): 121.

³⁴ N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 108.

³⁵ Alica Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate d.o.o, 1999: 373. Koeficijent starosti osnovni je pokazatelj razine starenja, pa ako za skupinu starih 60 i više godina iznosi 12%, smatra se da je ta populacija počela starjeti.

³⁶ N. Kapetanić i N. Vekarić, »Stanovništvo Cavtata i Oboda 31.12.1830. godine.«: 121.

³⁷ Koeficijent starosti može se računati i prema udjelu osoba starijih od 65 godina u ukupnom stanovništvu. Ako je koeficijent u nekoj populaciji 8% i više, smatra se da je ona počela starjeti (usp. Ivo Nejašmić, *Demogeografija. Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga, 2005 182). Prema tom kriteriju, oraško je stanovništvo 1805, s koeficijentom 3,93%, bilo daleko od praga starenja.

³⁸ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 391.

³⁹ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 391.

u razdoblju od 1673. do 1880. društvo je također bilo na pragu starenja.⁴⁰ U struškoj seoskoj zajednici u nedalekom neretvanskom susjedstvu 1733. je slika bitno drugačija. Samo 5,88% stanovništva starije je od 60 godina i još je daleko od praga starenja.⁴¹

Kako je demografskim istraživanjima utvrđeno da se u prosjeku na 100 ženske djece rodi 105 muške,⁴² logično slijedi da bi u predfertilnom razdoblju (do 14 godina) trebalo biti i više muške, nego ženske djece, što je stvarnost i potvrdila, pa je tako stopa maskulniteta za tu dob u svim zemljama svijeta nešto veća, neovisno o razini njihova društveno-gospodarskog razvoja.⁴³ Međutim, oraška mikroczjelina izuzetak je od toga pravila, pa je tako u njoj 1805. koeficijent maskuliniteta za taj kontingent iznosio 926, za razliku od Strûga, gdje je 1733. iznosio 1.136,⁴⁴ odnosno Trstenice na Pelješcu 1751, gdje je on bio još viši (1174).⁴⁵ Možda je uzrok tome bila veća smrtnost muške djece ili činjenica, kako pokazuju neka novija istraživanja, da žene koje žive u težim materijalnim uvjetima i koje su izloženije neuhranjenosti i strahu od smrti zbog gladi rađaju više ženske djece.⁴⁶ Odnosno, da su uvjeti života u brdskom predjelu oraške mikroczjeline, sušnom, s nedovoljno obradivih površina i izraženijim krizama oskudica i gladi, s pojačanim osjećajem egzistencijalne neizvjesnosti, pridonijeli spomenutoj pojavi.

Za roditeljski kontingent taj je koeficijent bio još niži (861) nego u Strugama, gdje je 1733. iznosio 1.100, nasuprot Trstenici (1.000 1751. godine) i Hrvatskoj (1.000 1857. godine).⁴⁷ U kontingentu praroditelja koeficijent maskuliniteta je

⁴⁰ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 377.

⁴¹ V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 55-57.

⁴² Stjepan Krivošić, »Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige.« *Arhivski vjesnik* 32 (1989): 18.

⁴³ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*: 202; N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 109-110. Osim činjenice da se rađao nešto veći broj muške djece, povećanoj stopi maskulniteta, osobito kad je riječ o nerazvijenim zemljama, pridonosila je i veća briga o životu i zdravlju muške djece.

⁴⁴ V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 58.

⁴⁵ N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 111. Za taj kontingent u Pridvorju (u Konavlima) 1673. koeficijent je bio 1162, a u istoj župi 1880. 985 (!). U Ponikvama je, pak, za isti kontingent 1831. koeficijent bio 1167, Cavtatu 1830. 1151, a u Hrvatskoj 1857. 1019. (usp. N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 111; N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 394-395; J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*: 202).

⁴⁶ Shige Song, »Does famine influence sex ratio at birth? Evidence from the 1959-1961 Great Leap Forward Famine in China.« *Proceedings B, The Royal Society, Biological sciences* 279/1739 (2012): 2883-2890.

⁴⁷ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*: 202; V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 58; N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 111.

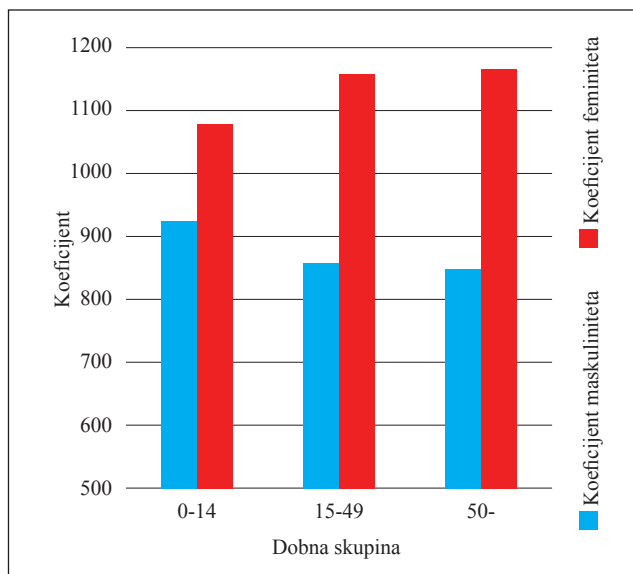
bio najniži i iznosio je 854, dakle, opet manji od struškog (857), ali i viši od koeficijenta u Trstenici (759).⁴⁸ Iako je u Hrvatskoj tijekom 19. stoljeća odnos u kontingentu praroditelja bio ujednačen, u razvijenim zemljama svijeta prevagu ipak imaju žene (tablica 3, grafikom 4).

Tablica 3. Koeficijenti maskuliniteta i feminiteta u Orahu (1805), Strugama (1733) i Trstenici na Pelješcu (1751)

Dobni kontingent	Udio u broju stanovnika (%)			Koeficijent					
	Ukupno	Muškarci	Žene	maskuliniteta			feminiteta		
	Orah (1805)			Orah (1805)	Struge (1733)	Trstenica (1751)	Orah (1805)	Struge (1733)	Trstenica (1751)
0-14	36,03	36,95	35,22	926	1136	1174	1080	880	852
15-49	46,42	45,81	46,96	861	1100	1000	1161	909	1000
50-	17,55	17,24	17,82	854	857	759	1171	1166	1318

Izvori: za Orah: *Stanje duša župe Orah (1805)*; za Struge: V. Pavičić, »Strūge i Stružani u fra Lukino doba.«: 58; za Trstenicu: N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješka*, sv. 1: 111.

Grafikon 4. Koeficijenti maskuliniteta i feminiteta u župi Orah 1805. godine

Izvor: *Stanje duša župe Orah (1805)*.

⁴⁸ V. Pavičić, »Strūge i Stružani u fra Lukino doba.«: 58; N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješka*, sv. 1: 111.

Od uspoređivanih područja, u Pridvorju u Konavlima je 1673. koeficijent maskuliniteta u praroditeljskom kontingentu iznosio 704, a 1880. 1.127, što je prava rijetkost, kao i obrnuto: koeficijent maskuliniteta u dječjem kontingentu je iznosio 1.162, a 1880. 985. Najniži koeficijent maskuliniteta od svih uspoređivanih područja praroditeljskog kontingenta zabilježen je u župi Cavtat 1830. godine i iznosio je 691.⁴⁹

Struktura kućanstava i bračnih zajednica oraškog područja 1805. godine

Prosječan broj članova oraških kućanstava 1805. bio je 5,7 osoba po kućanstvu. Dva kućanstva imala su po jednog člana, a čak njih osam samo dva člana. Usporedbe radi: u bliskom susjedstvu, u desetak kilometara udaljenom neretvanskom selu Struge, 1733. nijedno kućanstvo nije bilo s jednim, dva ili tri člana.⁵⁰ Najbrojnije kućanstvo oraške mikrocjeline 1805. je bilo kućanstvo harambaše Mije Jelavića i imalo je 14 članova. Najviše je pak bilo kućanstava sa po 6 i 7 članova (13), dok je samo jedno kućanstvo bilo s 10 članova, a nijedno sa po 11 i 12 (tablica 4, grafikon 5). Usporedimo li promatrano područje sa susjedstvom ili nešto udaljenijim dubrovačkim područjima, uočićemo razlike. Tako ćemo vidjeti da je u Trstenici na poluotoku Pelješcu prosjek po kućanstvu 1751. bio 6,00,⁵¹ dok je u Konavlima 1673. bio 4,83 po kući.⁵² U neretvanskom susjedstvu, u Strugama 1733, broj članova u kućanstvu je prosječno iznosio 7,28,⁵³ a u Kominu i Rogotinu 1806. bio je 6,45, odnosno 5,80.⁵⁴ Slijedom demografske tranzicije, prostor Konavala je 1880. (bez Oboda i Cavtata) imao prosjek od 8,02 žitelja po kući.⁵⁵

Od 433 žitelja Oraha, Prapatnica i Bujanja u potpunim je obiteljima 1805. živjelo 347 osoba, od čega 164 supružnika i 183 njihove djece. U nepotpunim obiteljima živjelo je ostalih 86 žitelja, od čega 34 obudovjelih, 43 njihove djece,

⁴⁹ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 394-395; N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 111; J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*: 202-203.

⁵⁰ V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 59.

⁵¹ N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 112.

⁵² N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 301.

⁵³ V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 59.

⁵⁴ Maja Šunjić, »Stanovništvo Rogotina na kraju 18. i prvoj polovici 19. stoljeća na temelju matičnih knjiga i stanja duša.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 45 (2007): 382; Maja Šunjić, »Stanovništvo Komina u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća.« *Povijesni prilozi* 37 (2009): 331.

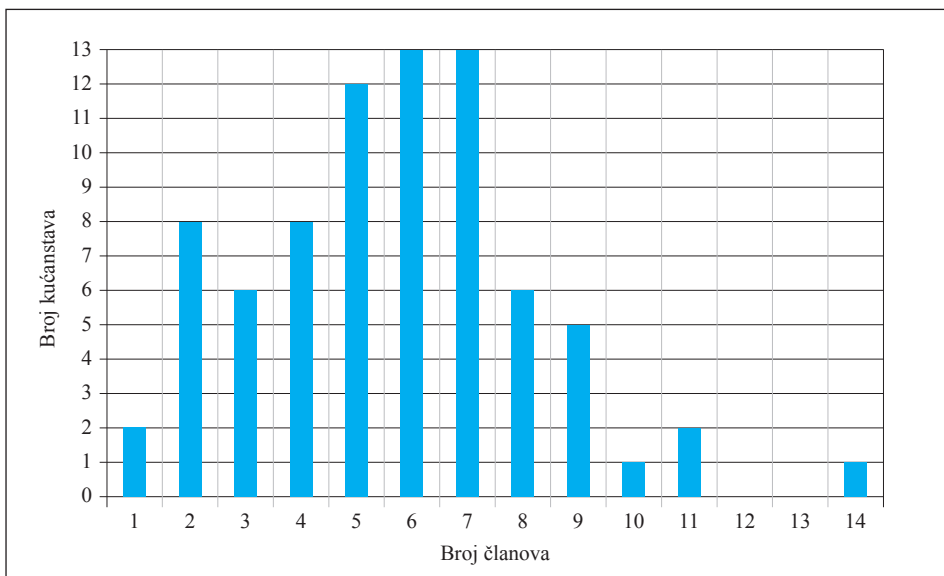
⁵⁵ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 300-303.

Tablica 4. Broj članova po kućanstvu u župi Orah 1805. godine

Župa	Broj stanovnika	Broj kućanstava	Prosječni broj članova po kućanstvu	Broj članova po kućanstvu													
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Orah	433	76	5,7	2	8	6	8	12	13	13	6	5	1	2	0	0	1

Izvor za tablicu 4 i grafikon 5: *Stanje duša župe Orah (1805)*.

Grafikon 5. Broj članova po kućanstvu u župi Orah 1805. godine

četvero neoženjenih bez roditelja, troje djece iz prethodnoga braka jednog od supružnika, te dvoje nezakonite djece (tablica 5). Dakle, u potpunim obiteljima je živjelo 80,15% od ukupnog broja, dok je u stručkom susjedstvu 1733. to iznosilo bitno manje, 61,76%.⁵⁶ U strukturi nepotpunih obitelji uočava se znatno manji broj djece obudovjelih u oraškoj mikroocjelini 1805. (9,93%), nego u Strugama 1733. (26,47%), a približno isto kao u Trstenici 1751, gdje je takvih bilo 11,1%.⁵⁷ U istraživanoj mikroocjelini bilo je troje (0,69%) djece supružnika iz ranijega

⁵⁶ V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 60. U pelješkoj Trstenici je 1751. u potpunim obiteljima živjelo 71,2% ukupnog broja žitelja (usp. N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. I: 113).

⁵⁷ N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. I: 113; V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 59.

Tablica 5. Struktura stanovništva u župi Orah (1805) i u Strugama (1733) prema statusu u kućanstvu

Status u kućanstvu	Orah		Struge
	Broj osoba	Udio (%)	Udio (%)
Broj stanovnika	433	100	100
<i>Potpune obitelji</i>	347	80,15	61,76
Supružnici	164	37,88	27,45
Djeca supružnika	183	42,27	34,31
<i>Nepotpune obitelji</i>	86	19,85	38,24
Djeca iz ranijeg braka jednog od supružnika	3	0,69	0
Obudovjeli	34	7,85	9,8
Djeca obudovjelih	43	9,93	26,47
Neoženjeni bez roditelja	4	0,92	1,96
Nezakoniti	2	0,46	0

Izvori: za Orah: *Stanje duša župe Orah (1805)*; za Struge: V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 60.

braka (u Trstenici je takvih 2,4%),⁵⁸ dok nema služinčadi, kao ni u Strugama 1733,⁵⁹ a u Trstenici ih je 1751. bilo 3,9%.⁶⁰

Zanimljiva je usporedba sa župom Pridvorje u Konavlima, gdje je 1673. (u razdoblju krize) 66,34% stanovnika živjelo u potpunim obiteljima, da bi 1831, u razdoblju uspona, taj udio narastao na 80,87% i onda opet u prvoj fazi nove krize 1880. pao na 72,08%.⁶¹ Pa ako je 66,34% u Pridvorju 1673. bilo odraz krize, kakva li je tek kriza bila u Strugama 1733, kada je u potpunim obiteljima živjelo 61,76%! Odnosno, znači li 80,15% u oraškoj mikrocjelinu da je nastupilo razdoblje uspona?

Bračni parovi oraške mikrocjeline imali su promatrane godine ukupno 183 djece ili prosječno 2,23 po paru (grafikon 6). Bez djece je bilo 15 parova, najplodniji brak (samo jedan) imao je sedmero djece, dok je najviše parova imalo po jedno dijete (23 para) (tablica 6, grafikon 7).

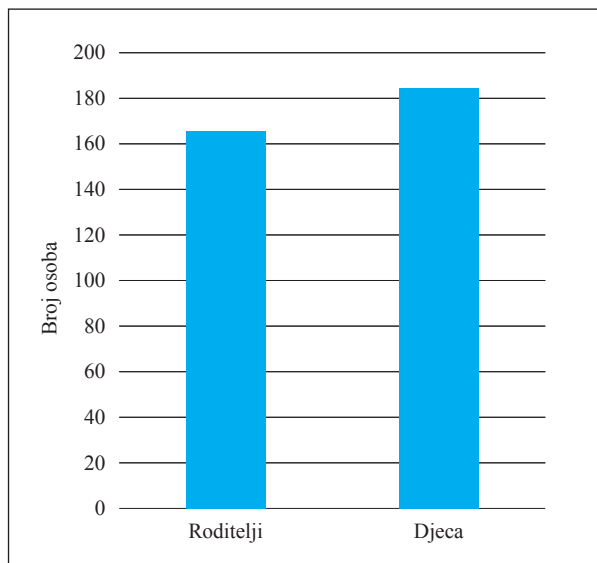
⁵⁸ N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 113.

⁵⁹ V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 60.

⁶⁰ N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, sv. 1: 113.

⁶¹ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 318.

Grafikon 6. Bračni parovi i djeca koja s njima žive u kućanstvu u župi Orah 1805. godine

Tablica 6. Bračni parovi prema broju djece koja s njima žive u kućanstvu u župi Orah 1805. godine

Župa	Bračni parovi	Broj djece	Prosječni broj djece po paru	Bračni parovi prema broju djece							
				0	1	2	3	4	5	6	7
Orah	82	183	2,23	15	23	12	11	7	10	3	1

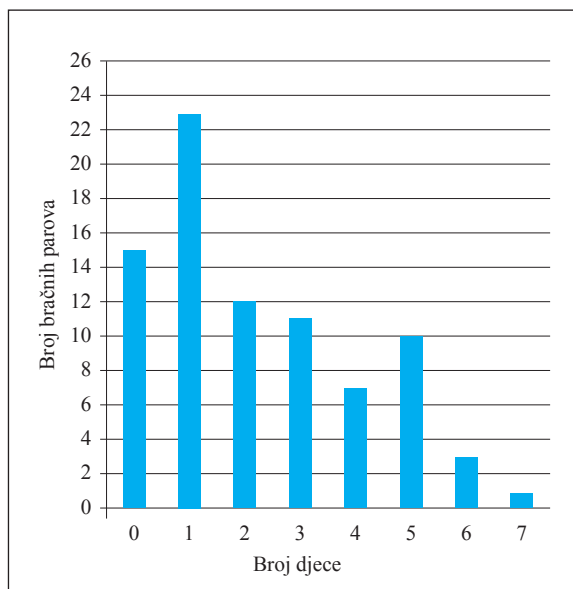
Izvori za tablicu 6 i grafikone 6 i 7: *Stanje duša župe Orah (1805)*.

I ovdje je zanimljiva usporedba sa župom Pridvorje u Konavlima. Tamo je 1673. (kasna regresivna faza i razdoblje krize) prosječni broj djece pod bračnim okriljem bio 1,37, da bi 1831. (u prvoj fazi procesa demografske tranzicije) iznosio 2,74 djeteta po paru i, konačno, 1880. (u središnjoj fazi tranzicijskog procesa, kada je kriza zbog viška stanovništva počela poprimati zabrinjavajuće okvire) iznosio 2,85 po bračnome paru.⁶²

Istražujući područje Konavala, Kapetanić i Vekarić su na primjeru župe Pridvorje utvrdili da je 1673, u razdoblju manjka stanovništva, male mogućnosti izbora žene, kraćeg trajanja ljudskog vijeka itd, ženidbena dob bila niska i s većim brojem ekstremnih kombinacija (velika dobna razlika između muža i žene, primjerice). Sličnih je pojava bilo i u istraživanoj mikrocjelinu Orah, Prapatnica

⁶² N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 319.

Grafikon 7. Bračni parovi prema broju djece koja s njima žive u kućanstvu u župi Orah 1805. godine

i Bujanja 1805, gdje je u nekoliko bračnih veza žena bila starija od muža. Razlog je tome “ispražnjenost kuća”, odnosno činjenica da je zbog slabog biološkog potencijala mnoštvo mladih muškaraca ostajalo samo u kući, bivajući tako prinuđeno na ženidbu i uzimajući onu koja je trenutno bila “slobodna na tržištu”, bez obzira što je starija od njega. Tako je u ovoj mikrocjelini u šest slučajeva suprug bio mlađi od supruge, što predstavlja 7,32% od ukupnog broja bračnih parova, što je ipak manje nego u Strugama 1733, gdje je takvih slučajeva bilo 21,42%.⁶³ Ipak, gledajući prosječnu dob oženjenih i udatih, vidimo da su muževi prosječno stariji gotovo pet godina. U Strugama 1733. muževi su također stariji od žena, i to gotovo šest godina,⁶⁴ dok su u Pridvorju muževi prosječno stariji četiri godine.⁶⁵

⁶³ V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 63. Najizrazitiji primjer je obitelj u kojoj je žena bila starija od muža šest godina, ali je i njihovu sinu, koji je živio s njima u zajedničkom kućanstvu, isto tako supruga bila starija dvije godine. Dakle, majka od oca starija šest, a sinovljeva žena starija od sina dvije godine.

⁶⁴ V. Pavičić, »Strûge i Stružani u fra Lukino doba.«: 63. Ta prosječna razlika jamačno ne bi bila tolika da u statistički uzorak nije ušao i jedan brak s velikom razlikom u godinama: u tom je času zabilježena bračna veza između Pavla Basura (83) i žene mu Lucije (46).

⁶⁵ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 310-311. Tolika je prosječna razlika u cijelom promatranom razdoblju 17. i 19. stoljeća u toj župi.

Spomenuli smo iz kojih je razloga ženidbena dob u konavoskom Pridvorju 1673. bila niska.⁶⁶ U promatranoj oraškoj mikrocjelinu ona je bila još niža, jer je u dobnoj skupini od 20 do 24 godine bilo 36,84% oženjenih, a u dobnoj skupini od 25 do 29 godina čak 66,67% oženjenih.⁶⁷ U iduće dvije dobne skupine (30-34 i 35-39) bilo je 81,82%, odnosno 100% oženjenih. U Pridvorju je 1831, kada je već nastao višak stanovništva i produljio se ljudski vijek, samo 2,33% muškaraca iz skupine od 20 do 24 godina bilo oženjeno, a 1880. nitko.⁶⁸ U ukupnoj muškoj populaciji oraške sredine 128 (63,06%) ih je bilo u dobi od 15 do 85 godina: od toga su 82 (64,07%) bili oženjeni, 6 (4,69%) su bili udovci, a ostalo su bili ili momci ili "momci starohani" (tablice 7 i 8).

Tablica 7. Dob supružnika u župi Orah 1805. godine

	Muževi	Dob žene											
		-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74
Žene	<i>Ukupno</i>	0	9	18	7	12	16	4	5	1	7	2	1
Dob muža	-19	1	1										
	20-24	7	5	2									
	25-29	12	3	7	1	1							
	30-34	9		7	2								
	35-39	8		2	2	3	1						
	40-44	8				2	6						
	45-49	8			2	3	3						
	50-54	7				2	4	1					
	55-59	7				1	1	2	2	1			
	60-64	9					1	1	3		4		
	65-69	2										2	
70-74	4									3		1	
Prosječna starost muža			43,29			Prosječna starost žene			38,67				

Izvori za tablice 7 i 8: *Stanje duša župe Orah (1805)*.

⁶⁶ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 310. U dobi od 20 do 24 godina oženjenih je bilo 25%, a u dobi od 25 do 29 godina 45,83%.

⁶⁷ Zanimljivo, u Strugama je 1733, iz dobne skupine od 20 do 24 godine bilo samo 16,67% oženjenih, a iz iduće dobne skupine (25-29) od tri muškarca nijedan. Usp. V. Pavičić, »Struge i Stružani u fra Lukino doba.«: 63.

⁶⁸ N. Kapetanić i N. Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, sv. 1: 310.

Tablica 8. Oženjeni i obudovjeli prema dobi i spolu u župi Orah 1805. godine

Dob	Muški				Ženske			
	<i>Ukupno</i>	oženjeni	udovci	Udio oženjenih i udovaca (%)	<i>Ukupno</i>	udate	udovice	Udio udatih i udovica %
<i>Ukupno</i>	203	82	6	43,35	230	82	28	47,83
15-19	20	1	0	5	19	0	0	0
20-24	19	7	0	36,84	20	9	0	45
25-29	18	12	0	66,67	22	18	1	86,36
30-34	11	9	0	81,82	9	7	1	88,89
35-39	8	8	0	100	14	12	1	92,86
40-44	9	8	0	88,89	18	16	1	94,44
45-49	8	8	0	100	6	4	2	100
50-54	8	7	1	100	6	5	1	100
55-59	7	7	0	100	7	1	5	85,71
60-64	12	9	3	100	19	7	10	89,48
65-69	3	2	1	100	3	2	1	100
70-74	4	4	0	100	4	1	3	100
75-79	0	0	0	0	1	0	1	100
80-84	0	0	0	0	1	0	1	100
85-	1	0	1	100	0	0	0	0
Prosječna starost	27,01	43,29	65,83		27,49	38,67	54,82	

U ukupnoj ženskoj populaciji oraške sredine 149 (64,78%) ih je bilo u dobi od 15 do 85 godina. Od toga su 82 (55,04%) bile udete, 28 (18,80%) udovice, a sve ostale su bile ili djevojke ili, mjesnim rječnikom rečeno, “stare cure” ili “usidilice”.⁶⁹ Kao u muškoj, tako je i u ženskoj populaciji najviše udatih bilo iz dobne skupine od 25 do 29 godina (18 ili 86,36%). Nijedna udata žena nije bila mlađa od 20 godina.

⁶⁹ Premda nije bilo čvrste razdjelnice otkada se neoženjeni muškarac počeo smatrati “starim momkom,” to se ipak sve do nedavno odnosilo na momka starijeg od 30 godina, a svakako na starijeg od 35 godina. Prema tom kriteriju, u istraživanoj mikroćelini starija od 30 godina neoženjena bila su samo tri muškarca ili 4,23% od ukupne muške populacije iznad 30 godina. Slično je i kod djevojaka. Za “staru curu” sve donedavno je smatrana neudata djevojka već s 25 godina, a svakako ona iznad 30 godina. U ovoj seoskoj zajednici 1805. njih 9 imalo je 25 i više godina, odnosno 8,19% od ukupnog broja ženske populacije iznad 25 godina.

Zaključak

Raščlamba strukture oraškog stanovništva, izvršena na temelju Stanja duša župe Orah od 5. veljače 1805. godine, iskazuje prema Sundbärgovoj klasifikaciji progresivni tip dobne strukture, iz čega proizlazi da proces demografske tranzicije još nije nastupio. Tu činjenicu potvrđuju i drugi pokazatelji, prosječna starosna dob i koeficijent starosti, koji su ispod graničnih vrijednosti koje bi ukazivale na tranzicijski proces. Područje župe Orah uklapa se u opću sliku demografskih procesa zagorskog dijela kopnene Dalmacije, za koji je utvrđeno da se prvi tranzicijski simptomi javljaju tek u zadnjoj trećini 19. stoljeća. Iako se, dakle, proces demografske tranzicije ne nazire, ipak treba istaknuti neke pokazatelje koji su slični ili gotovo isti kao oni u sredinama već zahvaćenima tranzicijskim procesom. Tako je, primjerice, prosječni broj djece oraških bračnih parova bio sličan broju koju su četvrt stoljeća kasnije imali parovi u konavoskoj župi Pridvorje, kada je tamo već započeo proces demografske tranzicije, a broj žitelja koji žive u potpunim obiteljima u tim je dvjema mikroćelinama bio gotovo podudaran. Naravno, kod tih su usporedbi uočene i značajne razlike, primjerice kod broja oženjenih muškaraca u dobnoj skupini od 20 do 24 godine. Nadalje, u oraškoj mikroćelini nisu mogle ostati nezamijećene ni činjenice da su neznatno zastupljena djeca supružnika iz ranijeg braka, nezakonita djeca i da je služinčad potpuno izostala, kao i da je koeficijent maskuliniteta i feminiteta u dobnoj skupini stanovništva do 15 godina bio neuobičajen.

Iako se istraživana mikroćelina nalazi u predtranzicijskom razdoblju, koje obilježavaju visoke stope rodosti i smrtnosti, ipak se zbog ograničenosti agrarnih resursa stvarao određen višak stanovništva, koje je iz svojih brdskih staništa vršilo lagani migracijski pritisak na Rastok i još uvijek negostoljubivo i močvarno Ljubuško polje. Od tridesetih godina 19. stoljeća, kada su na poljima i rijeci Trebižat započeli prvi irigacijsko-melioracijski zahvati, odnosno kada je započelo istinsko hvatanje u koštac sa “sredozemnim nizozemljem” (Braudel), migracije su se pojačale i ponekad poprile oblik prave bujice.

THE PARISH OF ORAH: DEMOGRAPHIC FEATURES AT THE DAWN OF THE NINETEENTH CENTURY

IVAN MADŽAR AND VLADO PAVIČIĆ

Summary

The authors examine the population of the parish of Orah in the vicinity of Vrgorac, the area where the Habsburg Empire bordered the Ottoman territory at the start of the nineteenth century, that is, at the time when the ‘first Austrian administration’ was replaced by Napoleon’s rule.

The vital data provided by the parish registers, i.e. *Status animarum* from 1805, have been compiled and arranged for database computer analysis. The latter helped elucidate the most essential demographic indicators, primarily the number of inhabitants and households per family, the size of each household and its structure with regard to gender, along with an average number of members per household. Further analysis has established the size of the age contingents with regard to gender, household structure, as well the masculinity and femininity rate, where one should note the untypically lower masculinity rate of the child population contingent. In the light of the doctrines of the theory of demographic transition, one may conclude that the territory under study was still in the pre-transitional phase, similar to the patterns observed in the neighbouring Neretva territory, but markedly different from the somewhat more remote and economically more developed coastally oriented micro-regions of Pelješac and Konavle, where the mentioned process of demographic transition was well under way.